

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ БІЛЬШОВИЗМУ В РОСІЙСЬКИЙ НЕОІМПЕРІАЛІЗМ

*д. іст. н., професор Ситник О. М.
студентка I курсу магістратури спеціальності
014.03 Середня освіта (Історія) Дорожкіна Г. В.
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

Російська імперська традиція впродовж кількох століть була суттєвим чинником геополітики в Європі. При цьому, особливо значним було її спрямування на Балкани. Вже з кінця XIX ст. в Росії спостерігалось формування більшовизму спочатку в якості опозиційної партії російському самодержавству. А вже після 1917 р. більшовизм, на відміну від інших партій соціал-демократичного спрямування, поступово набув ознак спадкоємності у відношенні до російського монархічного деспотизму. Російський більшовизм не лише увібрав у себе найгірші тоталітарні риси самодержавного деспотизму, але й трансформував їх в крайню, людиноненависницьку форму тоталітаризму. І в цьому процесі визначальну роль відігравала ідеологія, пропаганда та різного роду міфи. Останні були тісно пов'язані саме з комуністичною ідеологією [8, с. 287, 288].

Більшовицька ідеологія, котра прикривалась демагогічними гаслами, являла собою суміш утопічних соціалістичних концепцій, вироблених і поширених у Західній Європі соціалістичних учень і пристосованих на російському феодально-самодержавному ґрунті, і традиційного для російського визвольного руху державницького централізму й шовінізму, котрий обґрунтовував свої імперські забаганки централістичними марксистськими концепціями та стверджував, що для блага всіх трудящих потрібна світова революція, бо пролетаріат усіх країн не має своєї батьківщини. Отже, не було сенсу боротися й за утвердження будь-якої національної держави, освіти, культури. Крім того, російські соціалісти, що створили більшовицьку партію та витворили відповідну ідеологію, увібрали в себе агресивний російський експансіонізм [5, с. 4]. При цьому ідеологія в російських більшовиків, зазвичай, не розходила з практикою. Насамперед це стосувалося реалізації їх завдань і прагнень стосовно захоплення влади в країні.

У 1921 р. відомий меншовицький діяч П. Б. Аксельрод твердив про більшовицьке самодержавство, а відтак, повертаючи із забуття контроверсійну марксистську категорію, – про «азіатський деспотизм». Прирівнюючи більшовицькі методи до методів найагресивніших реакціонерів, П. Аксельрод у певному сенсі випереджав паралель, встановлену пізніше між більшовизмом і фашизмом М. Мосом та Е. Галеві. Ще один лідер меншовизму О. Потресов, у 1921 р., також стверджував про більшовицьку деспотію, додаючи, що йдеться про «стабільну й міцну державну форму, котра може функціонувати протягом невизначеного періоду... і яка характеризується насильством, спрямованим не лише на населення, але й на саму економіку країни» [4, с. 48].

Комуністичний режим діяв в ім'я держави, що практикує політику ідеологічної

гегемонії. Саме в ім'я доктрини, котра є логічною базою цієї системи, було винищено десятки мільйонів невинних людей без якогось особливого звинувачення, хіба що злочином ставало те, що були вони шляхетного походження, міщанами, куркулями, українцями і навіть робітниками чи членами комуністичної партії [6, с. 27, 28]. Значний успіх більшовиків був уможливлений їхньою ідеологією, котра, попри свою демагогічність і неконструктивність, змогла на перших порах привернути значні народні маси.

Р. Бжеський відзначив, що ідеологія більшовиків вже мала подібні аналоги в історії. Оскільки вона в багатьох аспектах є тотожною імперським ідеологемам й ідеологіям Олександра Македонського, давніх римлян, Наполеона Бонапарта, Гітлера тощо. [2, с. 21]. Коли б Наполеон умів не лише об'єднувати прихильників у рядах своїх ворогів, що є першим кроком до успішного завоювання, але й маскувати після перемоги справжні цілі французького імперіалізму, безперечно, його блискучі військові перемоги дали б цілком інші наслідки. Чи міг побудувати імперію Гітлер, проголосивши, що основою розвитку вищої арійської раси є рабське існування підкорених народів або їх часткове чи навіть повне винищення для забезпечення життєвого простору німців? Ні. Змобілізувавши власний народ на ідеях соціального расизму, він прирік людство на мільйонні жертви, а німців – на страшну відплату. Значно більшого досягли більшовики, розвинувши імперську ідеологію панування.

Д. Дорошенко стверджував, що більшовизм у Росії це явище, що вирросло органічно з природи російського духу й має певне коріння в історії та укладі російських соціально-економічних відносин і він відповідає глибоким імперіалістичним, державницьким прагненням російського народу [7, с. 44]. Згідно М. Бердяєва, більшовизм став третім з'явленням російської великодержавності та імперіалізму (після московського царства й петровської імперії). Він виступав за сильну, централізовану державу. І в самій сутності більшовизму відбулося поєднання волі до соціальної правди з волею до державної могутності. Остання виявилася сильнішою, що зробило більшовизм потужною мілітаризованою силою [1, с. 99].

Більшовицький терор впливав із самої марксистсько-ленінської ідеології й прямим попередником Сталіна був Ленін. При цьому управлінський апарат СРСР, починаючи від 1918 р., використовував різні типи терору: економічний, фінансовий, психологічний та багато інших [3, с. 407, 408]. Одними з найбільш активних виконавців масового більшовицького терору були так звані «інтернаціоналісти» (угорці, латвійці тощо). Зокрема, вони були використані при придушенні липневого 1918 р. повстання соціалістів-революціонерів у Москві. Слід зауважити, що тема участі в громадянській війні 1918–1921 рр. цих «інтернаціоналістів» потребує ґрунтовного дослідження й висвітлення в силу її важливості задля осмислення розвитку загальносвітових ідеологічних напрямів. Адже поява такого роду «ландскнехтів» на початку ХХ століття вочевидь була спричинена втратою традицій та кризою духовності серед багатьох народів світу. Спокушені примарливою комуністичною ідеєю, одурманені більшовицькою агітацією та позбавлені моральних і духовних засад, «інтернаціоналісти» були схильними до проявів особливо жорстокого терору. І саме український народ чи не найбільше постраждав від нього. А

одним із найбільш ненависних більшовицьких палачів був угорський революціонер Бела Кун.

На протязі кількох століть Московська (Російська) держава прагнула різноманітними засобами поширити свій вплив і значення на Балкани. Але впродовж останніх десятиліть, коли Балканські країни почали демонструвати все більшою мірою самостійну, від Росії політику, Москва все більш активно почала застосовувати тут методи своєї гібридної воєнної політики.

Впродовж XIX – початку XX століть Російська держава зарекомендувала себе як самодержавна й деспотична імперія, яка ставила перед собою головне завдання – пригнічення сусідніх народів. Для Російської імперії також характерним було прагнення до реалізації своїх імперських цілей практично влюбій частині Європи та Азії. Проте помітних успіхів в цьому вона не могла досягнути із-за наявних в неї: феодально-кріпосницької системи, самодержавно-деспотичного характеру влади, бюрократично-корупційного апарату тощо. Відсталість і розтління самодержавної монархії стали особливо помітними у період російсько-японської та Першої світової війни. Російський імперіалізм мав шовіністичне наповнення. Тому він особливо агресивний щодо націй, які демонстрували інші цінності: демократизм, республіканізм і свободолюбство. Невипадково саме українська нація та її державність опинилися під головним ударом російського експансіонізму і шовінізму. Оскільки вони несуть в собі основні виклики російській імперській традиції: руйнують російські великодержавницькі міфи про «братські народи», «цивілізаційну роль» Російської імперії, «виправданість» російського комунізму та позбавляють імперію геополітичного розмаху. Оскільки Україна стала перешкодою для російського імперіалізму на шляху до оволодіння Причорномор'ям та Балканами.

Ідеологічний утопізм більшовиків не лише утвердив тоталітарний режим у Росії, Україні та більшості інших частин російської імперії, а й стратегічно був спрямований на світове домінування. Ігноруючи норми міжнародного права, більшовики з допомогою військової сили прагнули утвердити свої порядки скрізь, де це було можливо. Нині російський неоімперіалізм продовжує таку практику – особливо в умовах російсько-української війни.

Список використаних джерел

1. Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма. URL: https://vtoraya-literatura.com/pdf/berdyaev_istoki_i_smysl_russkogo_kommunizma_1955__ocr.pdf
2. Бжеський Р. (Паклен Р.) «Біла книга». Національна і соціальна політика советів на службі московського імперіалізму. Київ: Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи, 2008. 216 с.
3. Білокінь С. Теорія практика більшовизму: голодомор та інші методи й способи терору. *Записки наукового товариства імені Т. Шевченка. Т. ССХХІІ. Праці історично-філософської секції*. Львів, 1991. С. 394-422.
4. Граціозі А. Війна і революція в Європі, 1905–1956 рр.; пер. з іт. М. Прокопович. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. 350 с.

5. Іванченко Р. П. Українська державність в 1920–90-х рр. / Р. П. Іванченко. Київ: МІЛП, 2000. 256 с.
6. Куртуа С. Злочини комунізму. *Чорна книга комунізму. Злочини, терор і репресії* / [Куртуа С., Верт Н., Панне Ж.-Л. та ін.]; пер. з франц. Я. Кравець. Львів: «Афіша», 2008. С. 23-46.
7. Лупандін О. І. Громадсько-політична та державна діяльність Д. Дорошенка. *Український історичний журнал*. 2007. № 3. С. 36-46.
8. Sytnyk O., Drogomyretsky B., Sytnyk J. & Sizarev K. (2023). Bolshevism, from Class Ideology to Imperialist Ideology. The Ukrainian Case. *Codrul Cosminului*. Vol. 29. No. 2, 287–306.